

Список літератури: 1. Положення про Міністерство внутрішніх справ України: Затверджено Указом Президента України від 17 жовтня 2000 р. // Офіційний вісник України. 2000. № 42. Ст. 1774. 2. Афанасьев В.Г. Системность и общество. М., 1980. 3. Юсупов В.А. Правоприменительная деятельность органов управления. М., 1979. 4. Керженцев П.М. Принципы организации. Избранные произведения. М., 1968. 5. Плішкін В.М. Теорія управління органами внутрішніх справ: Підручник / За ред. Ю.Ф. Кравченка. К., 1999. 6. Мангутов И.С., Уманский Л.И. Организатор и организаторская деятельность. Л., 1975. 7. Научная организация управления в аппаратах милиции / За ред. Ю.М. Козлова. М., 1975. 8. Философский энциклопедический словарь / За ред. С.М. Ковалева, В.Г. Панова, П.Н. Федосеева. М., 1983. 9. Яковлев А.М. Теоретические проблемы социологии права // Проблемы социологии права. Вильнюс, 1980. Вып.1. 10. Шванков В.М. Теоретичні основи координації і взаємодії в органах внутрішніх справ. М., 1978. 11. Ермаков К.К. Взаимодействие и координация в органах внутренних дел. Лекция. М., 1971. 12. Аксенов А.А. Организация взаимодействия в органах внутренних дел как функция управления: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Академия МВД СССР. М., 1974. 13. Сидоренко В.С. Управленческие правоотношения. М., 1972. 14. Сущенко В.Д., Присяжний С.В., Коваленко О.І. Сучасний процес управління в ОВС. К., 1999. 15. Бородин С.В. Рационализация охраны общественного порядка. М., 1977.

Надійшла до редколегії 08.02.05

А.Б. Блага

МОЖЛИВОСТІ МЕТОДУ КОНТЕНТ-АНАЛІЗУ ПРЕСИ ПРИ ДОСЛІДЖЕННІ ПРОБЛЕМИ НАСИЛЬСТВА В СІМ'І СТОСОВНО НЕПОВНОЛІТНІХ

Вирішення питань соціального та правового захисту дітей – глобальна проблема. На її розв'язання спрямовані Конвенція ООН про права дитини, Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захист і розвиток дітей та ряд інших міжнародних актів. Важливу роль в регулюванні дитячих, молодіжних, жіночих, сімейних проблем нині відіграють Закони України «Про освіту», «Про органи та служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх», «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», «Про попередження насильства у сім'ї».

Проблема насильства в сім'ї та його попередження є надзвичайно актуальною для сучасного українського суспільства. Негативні емоції і почуття жертв насильства в сім'ї приводять до розладів діяльності нервової системи, зниження опору організму різним захворюванням і погіршення стану здоров'я в цілому, до протиправних проявів. Особливо часто потерпають від негативного впливу насильства в сім'ї жінки і діти.

Сучасний стан цієї проблеми викликає серйозне занепокоєння, оскільки з близько 90 тис. дітей, що позбавлені батьківського піклування, за статистикою лише 7% – круглі сироти. Латентність насильницьких проявів у сімейно-побутовій сфері значно ускладнює виявлення та притягнення до відповідальності винних осіб і зменшує можливості захисту постраждалих від цього виду правопорушень. При науковому дослідженні цього феномена через його високу латентність також виникають певні проблеми і бага-

то з спеціально-кримінологічних методів не можуть стати в пригоді. Інші, навпаки, можуть дати цікаві результати. Це стосується і методу контент-аналізу документів.

Тому за мету цієї статті ми поставили розкриття можливостей застосування цього методу при дослідженні проблеми насильства в сім'ї стосовно неповнолітніх та висвітлення основних результатів, які нам вдалось отримати за його допомогою.

Контент-аналіз (англ. – «аналіз змісту») – це метод збирання даних і аналізу змісту тексту. Слово «контент» (зміст) має відношення до слів, малюнків, символів, понять, тем або інших повідомлень, які можуть бути об'єктом комунікації. Слово «текст» означає дещо, що виступає як простір комунікації у вигляді написаного, видимого або вимовленого. Цей простір може включати в себе книги, газетні або журнальні статті, об'яви, виступи, офіційні документи, кіно- і відеозаписи, пісні, фотографії, мистецькі твори [1, с.483].

Метод контент-аналізу використовується вже близько 100 років і ми зупинились на ньому саме через його плідність при дослідженні великих обсягів тексту (наприклад, підшивок газет за кілька років). Завдання дослідника полягає в тому, щоб за змістом та структурою об'єкта контент-аналізу тексту визначити характер взаємовідносин в тих соціальних системах, де був створений текст. «Стикувавши» та проаналізувавши ряд опосередковуваних, можна вивчити об'єктивні закономірності функціонування та розвитку соціального інституту, який нас цікавить.

Для того, щоб отримати достовірні дані, обов'язково треба звертати увагу на спосіб викладення інформації – опис подій та їх оцінку. Потенційно більш об'єктивним є викладення фактів, аніж оцінки та думки авторів тексту, що аналізується. Крім того, потрібно встановити, з якою метою був написаний текст та за яких обставин він складався (чи не було інформацію викривлено). Наприклад, фахівці у різних сферах будуть по-різному викладати та оцінювати одну й ту ж інформацію. Тому важливо встановити позиції, інтереси та настанови, за якими добирались матеріали для цього тексту – на чому акцентувалась увага, що було заретушовано, а що взагалі замовчується [2, с.160–161].

Проводячи своє дослідження, ми намагались встановити наступні питання: чи привертають засоби масової інформації увагу до проблеми насильства в сім'ї, яким саме чином це робиться, до яких фактів переважно привертається увага, яке до них ставлення (позитивне, негативне чи нейтральне) тощо.

Джерелами первинної інформації ми обрали підшивки газет «Харковские губернские ведомости» за 1878 рік загальною кількістю 342 примірника та сучасної всеукраїнської щоденної газети «Факти і коментарі» за 2004 рік – 207 примірників. Їх вибір зумовлений тим, що вони мають однакові розміри й обсяг; обидві прагнуть до неупередженого висвітлення подій і охоплюють увагою як харківський регіон, так і Україну й світ; обидві розраховані на широке коло читачів та користуються (користувались) по-

пулярністю. Таким чином, виходячи з обсягу первинних джерел, надійності і достовірності наведеної у них документальної інформації, ми можемо говорити про достатню репрезентативність нашої вибірки.

За допомогою спеціально розробленої методики ми отримали наступні результати. Перш за все нас цікавило питання, наскільки часто журналісти у своїх виданнях звертаються у своїх публікаціях до проблеми насильницької злочинності взагалі і насильства в сім'ї у тому числі. Виявилось, що загальне зростання кримінального насильства у нашому суспільстві, жорстка конкуренція на ринку засобів масової інформації та прагнення привернути увагу читачької аудиторії викликали більшу кількість інформаційних повідомлень про події такого роду: 470 повідомлень на 207 примірників «Фактів і коментарів» проти 415 повідомлень на 342 примірники «Харковських губернських ведомостей». З них стосовно насильства проти членів сім'ї – відповідно 91 (19,4%) та 96 (23%).

У публікаціях обох газет до фактів насильства ставлення негативне, особливо якщо це стосується неповнолітніх, тобто осіб, які ще не мають достатньої змоги самі захистити себе як у фізичному плані, так і юридично.

Крім того, увагу дослідника звертають на себе і такі на перший погляд «дрібниці», як шрифт публікації, площа та місце на газетних шпальтах, тональність, у якій подається матеріал. І якщо значної різниці у розмірі шрифту та тональності у цих виданнях немає, то за розміром публікацій та їх місцем можна зробити висновок, що сучасні журналісти за допомогою висвітлення таких подій на найбільш «читабельних» місцях і відведення більшої площі привертають більшу увагу читачів та наводять більш детальну інформацію.

Вчинення насильницьких проявів по відношенню до неповнолітніх складає більше половини всіх фактів насильства в сім'ї (по 55%), однак між ними є суттєві кількісно-якісні відмінності. Це пояснюється цивілізаційними змінами та змінами у менталітеті українського суспільства за ті 125 років, що відділяють наші джерела інформації.

Так, у 1878 році насильницькі дії стосовно неповнолітніх за даними публікацій переважно вчиняли жінки – 86%, доля ж чоловіків складала 14%. Нині у це втягується все більше коло осіб: жінки – 58%, чоловіки – 37%, дід (баба) – 2%, інші родичі – 3%.

Тепер звернімося до якісного аналізу публікацій. Нас цікавило, які саме види насильства, що вчиняються членами сім'ї стосовно неповнолітніх, стають об'єктом уваги журналістів. Результати контент-аналізу показують, що у газеті «Харьковские губернские ведомости» за 1878 рік 100% публікацій стосуються фізичного насильства. Сучасні автори статей звертаються до ширшого кола проблем. Так, з усього обсягу публікацій, фізичному насильству стосовно дітей присвячено 71,6% публікацій; економічному насильству – 18,9%, психічному насильству – 5,6%, сексуальному насильству – 3,8%. Крім того, слід зазначити, що у деяких випадках ми можемо спостерігати одночасне застосування до дітей з боку членів сім'ї декількох видів насильства – сексуального і психічного; фізичного, психічного і економічного.

За результатами дослідження статей у «Харковских губернских ведомостях» вимальовується наступна картина: найбільше від утисків та прямого фізичного насильства потерпали так звані «незаконно народжені» діти. Так, жінками майже всі насильницькі прояви вчиняються стосовно своїх незаконно народжених дітей. До таких дій відносяться: вбивство шляхом удушення чи закопування живим новонародженого, залишення без допомоги у небезпечному стані (покинуті на вулиці у холодну пору року). До їх основних причин можна віднести: моральні (страх перед осоромленням внаслідок розголошення таких відомостей), економічні (відсутність власного житла, коштів на утримання дитини, страх втратити роботу через необхідність піклуватися про дитину).

Більшість чоловіків також вчинили вбивство, мордування, систематичні побої, нанесли ножеві поранення незаконно народженим дітям або дітям від інших чоловіків. Ще один приклад жорстокості, наведений у «Харковських губернских ведомостях», стався у Ставропольській губернії, був викликаний здебільшого релігійними мотивами. Батько декілька років поспіль жорстоко катував дочку задля того, щоб вона прийняла віровчення христів. Спочатку він її просто бив, потім морив голодом і холодом; саджав у яму, де вона, роздягнута догола, потерпала від укусів комах; лозою полосував і спереду, і ззаду, змочуючи рани ропою [3]. Вивчення сучасних публікацій свідчить, що жорстокість жінок та чоловіків до дітей викликається багатьма чинниками: пияцтвом, наркотизмом, бродяжництвом матері, веденням нею аморального способу життя, наявністю забобонів, психічних аномалій чи захворювань, агресивністю, байдужим ставленням до виконання обов'язків по піклуванню, викривленими уявленнями про процес і методи виховання. Найчастіше в результаті їх протиправної діяльності настає смерть дитини, спричиняються тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості, дітей продають чи викидають. Мали місце і випадки жорсткої експлуатації на підпільній шахті опікунами неповнолітніх дітей – вихованців дитячого будинку сімейного типу.

У сфері злочинів проти членів сім'ї нерідкі випадки вчинення групових діянь. Так, досить поширені факти убивств, побоїв, інших видів насильства у відношенні дітей, що вчиняються обома батьками.

Не дуже давно сторінки газет обійшла звістка про найскандальніший за останні кілька років судовий процес, що почався у французькому місті Ажен. На лаві підсудних виявилися 13 чоловіків і жінок у віці від 29 до 74 років – члени однієї родини. Вони обвинувачуються в груповому інцесті, зґвалтуваннях неповнолітніх і сексуальних нападах. Поліція довідалася про те, що відбувається, випадково від сусідів, що стали мимовільними свідками зґвалтування 16-літнім підлітком своєї молодшої сестри. Неповнолітній ґвалтівник не розумів, що зробив щось протизаконне, і заявляв, що в них у родині подібні відносини є справою звичайною. З ним, наприклад, таке проробляють з п'ятирічного віку і дід, і батьки, і дядьки.

Як установило слідство, головним ґвалтівником у цій родині був дід. Він за згодою і при особистій участі своєї дружини піддавав сексуальним

знушанням кожного зі своїх чотирьох дітей. Ці діти виросли і стали проро-бляти те ж саме зі своїми дітьми. Дід та баба активно допомагали їм «виховувати» онуків. Усього їх у родині десять. Вік наймолодших жертв не перевищував року! Третньому поколінню приходилося важче за всіх. Їм дісталося від діда, батьків, дядьків і тіток, старших братів [4].

Вчинення насильства стосовно дітей з боку літніх членів родини, про які повідомляє газета, хоча й носять поодинокий характер, вражають жорстокістю і цинізмом. У с. Загір'я Тернопільської області Марія Вовк зарубала сокирою свого чоловіка та трьох онуків – 13, 10 та 9 років через те, що «вони всі до неї погано ставились». Вчиненню цього злочину протягом останніх років передували постійні скандали. В основному вони виникали через вимоги з її боку до сина побудувати новий дім та переселитись туди з дружиною та дітьми, а також через те, що покійний чоловік вбивці часто приходив додому нетверезим та бив дружину. Це сталося й напередодні трагедії. Наступного дня о шостій ранку жінка страшно помстилася. Після вбивства жінка намагалася накласти на себе руки, але доля залишила її в живих. На допитах вона жалкувала про вчинене [5].

Підводячи підсумок викладеному, можна зробити висновок, що газетні публікації про насильницькі прояви стосовно неповнолітніх членів сім'ї носять об'єктивний характер, журналісти прагнуть до безпристрасного викладення фактичного матеріалу, проявляють необхідну коректність в оцінках. Проте, на жаль, не часто вони супроводжуються коментарями та порадами з боку фахівців про те, як можна було б відвернути або зменшити шкідливі наслідки від насильства.

Виходячи з актуальності проблеми вчинення насильницьких злочинів та правопорушень стосовно неповнолітніх, вкрай необхідним є продовження дослідження цієї проблеми, у тому числі й за допомогою застосування методу контент-аналізу документів, та здійснення науково обґрунтованої системи заходів з боку державних установ та громадськості, спрямованих на викриття і попередження таких проявів.

Список літератури: 1. Кравченко А.И. Социология: Учебник. М., 2005. 2. Сурмин Ю.П., Туленков Н.В. Методология и методы социологических исследований: Учеб. пособие. К., 2000. 3. Харьковские губернские ведомости. 1878. № 153. 4. Терех Н. Из поколения в поколение взрослые члены семьи насиловали... своих детей и внуков // Факты и комментарии. 2004. №11. 5. Устинко А. В Тернополе к пожизненному заключению приговорена 61-летняя пенсионерка, хладнокровно убившая своего супруга и троих внуков // Факты и комментарии. 2003. № 191.

Надійшла до редколегії 01.04.05

О.О. Книженко

ЗДІЙСНЕННЯ КОНТРОЛЮ ЗА ЗВІЛЬНЕНИМИ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ З ВИПРОБУВАННЯМ

Останнім часом серед науковців і практиків ведуться дискусії щодо реформування існуючої пенітенціарної системи. З цього приводу у жовтні